

diák választ magyar tannyelvű középiskolát, emellett további nehézség, hogy bizonyos szakmai tárgyakat magyar tannyelvű iskolában is szerb nyelven kénytelenek tanulni a diákok. Péntek János arról számol be, hogy bár az Implom József Helyesírási Versenynek rendszeresen vannak erdélyi résztvevői is, mégis azt tapasztaljuk, hogy rosszabb a határon túli fiatalok helyesírása a magyarországi fiatalokkal szemben. Ennek okai részben a korlátozott nyelvhasználatban keresendők, részben pedig az anyanyelvi oktatásban. Péntek János az oktatás javításában és az attitűd változásában látja a nehézségek megoldását: „Az adott nyelvi környezetben alapvetően változtatni nem lehet. Változtatni lehet viszont a helyesírás iskolai tanításán. [...] Az attitűdnek is meg kellene változnia, amely – noha a közösség léte, jövője szempontjából legfontosabbnak az anyanyelvűséget tekinti – nem tulajdonít kellő jelentőséget magának az

anyanyelvnek, a nyelvhasználatnak, az írás pontosságának és fegyelmezettségének. A nemzet nyelvi és kulturális egységének megteremtése és fenntartása nem a szavakon, nem a politikai nyilatkozatokon múlik, hanem pl. az ékezeteken, amely lehull vagy nem hull le nevünkről, a beszélnélküliségen, szóval a nyelvhasználat közös gyakorlatán.”

Láthatjuk, hogy a helyesírás az idő múlásával aktuális téma marad, hiszen van igény az egységes írásra. Ennek fenntartása, változtatása kapcsán mindig felmerülnek bizonyos nehézségek környezetünk változásából kifolyólag, azonban a megoldásokat is ezen változásokhoz mérten kell megkeresni. A helyesírási versenyek fontossága abban áll, hogy a kedvezőtlen körülmények mellett is hozzájárul a fiatalok helyesírási képességeinek kialakításához, fejlesztéséhez, illetve az ehhez való igénynek a fenntartásához.

Lakatos Aliz

A KÁDÁR-KORSZAK SZÜRKE (AGRÁR)EMINENCIÁSA

Papp István: *Fehér Lajos. Egy népi kommunista politikus pályaképe*

■ A magyarországi államszocializmus története gazdag változatos életutakban. Egy ilyen, pályafutása során gazdag fordulatokat megélt főszereplő Fehér Lajos (1917–1981) is, aki az 1945–1989 között regnáló rendszer egyik kevésbé ismert, ám fontos politikusa volt.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára munkatársának, Papp Istvánnak a legújabb kötete politikatörténelmi életrajz. A könyvben a fentebb említett Fehér Lajos politikusi, újságírói, a katonai szervekkel

kapcsolatos és agárelméleti munkásságát tárta fel és elemezte a szerző. Témaválasztása egyenesen következett korábbi munkásságából, mivel a népi mozgalom és ezen belül a NÉKOSZ előzményeinek a történetével foglalkozik/foglalkozott. Fehér pedig igen korán közel került a népi eszmevilághoz, és csak egyetemi kommunista szobatársai hatására csatlakozott inkább a Kommunisták Magyarországi Pártjához. Papp István tízéves kutatása során a lehető legtöbb forrást felkutatta, még a vidéki

kisvárosok múzeumi gyűjteményeit is áttekintette. A kötet ezek mellett az Országos Levéltár, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára és a Politikatörténeti Intézet levéltára anyagaira épít. Emellett támaszkodik a Fehér Lajos ismerősei, családtagjai, munkatársai által adott interjúkra is, amelyek egy részét maga a szerző készítette. És persze Fehér és kortársai visszaemlékezéseit is felhasználta annak érdekében, hogy a lehető legteljesebb pályaképet rekonstruálja.

A kevésbé tájékozott olvasóban először valószínűleg az a kérdés merül fel, hogy mi teszi Fehér Lajost annyira fontossá, hogy egy önálló és nagy terjedelmű biográfia szülessen róla. Erre a kérdésre akkor kapunk választ, amikor tudatosul bennünk, hogy Fehér pályafutása egyszerre példázza és személyesíti meg Kelet-Európa elmaradottságát és annak modernizációs kísérleteit. Az elmaradottság felszámolását a 20. században több szélsőséges ideológia, így a kommunizmus is hirdette. Kelet-Európa 1945–1989 közötti történetében pedig az államszocialista pártállamok a legtöbb esetben erre tettek kísérletet. Mint minden politikai életutat, úgy Fehérét is emelkedők és bukhatók tarkítják. Ez világosan kitészik a kötetből, mivel az olvasó betekintést nyerhet a politikai döntéshozatal különböző funkcióiban megfordult egyén életútján keresztül a pártállam működési mechanizmusába. Fehér esetében például a felszín alatt zajló különböző érdekcsoportok (mai szóval élve lobbisták) közötti küzdelmek bemutatása hallatlanul izgalmas része a munkának. Fehérrel továbbá még az emeli a magyarországi történettudomány egyik kutatásra érdemes személyévé, hogy nevéhez – illetve az általa megszervezett szakértői csoporthoz, az ún. „Fehér-gárdistákhoz” – kötődik a magyarországi mezőgazdaság 1960-as és 1970-es évekbeli sikeres modernizációja. Az állami tervgazdaság bénító dominan-

ciája közepette ezt egy piaci alapú reform – amely nem kis feladatnak bizonyult – révén lehetett végrehajtani. Itt elsősorban a termelészövetkezetek mellett működő háztáji gazdaságok rendszerére kell gondolnunk. A szerző bemutatja, hogy Fehér szocializációjából egyenesen következett ez a reformerség, mivel szegény-paraszti származása következtében mindvégig elkötelezett volt a vidék felemelése, illetve a mezőgazdaság termelékenységének növelése mellett. Tulajdonképpen ezt jelzi a kötet alcímének „népi kommunista” kategóriája is.

Szerkezetileg a kötet a klasszikus biográfia felépítését követi, vagyis Fehér életútját kronologikus rendben követhetjük nyomon. Csupán az utolsó előtti fejezet merészkedik más megoldásokra, amelyben Papp rendkívül érzékletesen ábrázolja Fehér személyiségét, habitusát. Hozzá kell tenni, hogy még néhány helyen megjelenik ez a szerkezeti megoldás, azonban ilyen teljességben csak az utolsó előtti fejezetben bontakozik ki. Az olvasó ebben az egységben a biográfia hősének „elsősorban szenvedélyes, impulzív egyéniségét, a paraszti élet, a mezőgazdaság iránti elfogultságoktól sem mentes fellépését” ismerheti meg. Emellett Fehér személyiségének konstans jellemzője volt a „fegyelmezettség, az MSZMP vezetése iránti lojalitás”. Mindezt egy „gyors, hadaró, gyakrani szinte érthetetlen beszéd” tette egészen egyénivé (366.).

Fehér Lajos élete annyiban mindenképpen atipikus, hogy társadalmi származását és családjá életkörülményeit tekintetbe véve nem a szokásos pályán járt. Kelet-alföldi, szeghalmi parasztcsaládból származott, földműves szülőktől, több testvére volt. A négy elemít, majd a gimnáziumot szülőhelyén járta ki, egyetemi tanulmányait pedig – sokszor nélkülözések közepette – Debrecenben folytatta. Tehát családjának szociális körülményei nem determinálták pályavá-

lasztását. Politikai nézeteinek alakulását viszont igen. Kezdetben a népi gondolkodók debreceni csoportja vonzotta, majd az illegális Kommunista Magyarországi Pártjában találta meg helyét. Ez a választás egész életére szült, mivel származása az agrárérdekek képviselőjévé és szakpolitikussává tette, amelynél csak kommunista identitását és az 1945 után létrejött rendszer fenntartását tartotta fontosabbnak. Egyszerűbben fogalmazva azt is lehet mondani, hogy Fehér hű pártkatona volt, a parasztság érdekében a párton belüli lehetőségek végső határáig elment, ám konfliktushelyzetekben több esetben meghajolt a felső döntés előtt, és alkalmazkodott a mindenkori hivatalos irányvonalhoz.

A szerző bemutatja, hogy Fehér mindössze egy év alatt jutott el a népiek szociális hátrányokon változtatni kívánó eszméitől a marxizmusig. Erdei Ferenc, Illyés Gyula, Szabó Zoltán és Veres Péter szociográfiai után marxista teoretikus műveket is olvasott, például Lenin: *Állam és forradalom* és Sztálin: *A leninizmus kérdései* című munkákat. Végül is a harmincas évek környezete befolyásolta abban, hogy kommunista lett. Először debreceni évei, szobataársai, barátai, majd pedig a kommunisták népfrontos taktikája volt az, amely kommunistává tette.

Ugyancsak korai évei tevékenységének részét képezte a hivatásos újságírás, amely végül szinte élete végéig elkísérte. Frissen szerzett latin–történelem szakos diplomájával inkább a különböző sajtóorgánumoknál próbált szerencsét, s nem kísérletezett az akadémiai pálya lehetőségével. Így a debreceni *Tiszántúl*, illetve a fővárosi *Szabad Szó* újságírója lett. Emellett részt vett a falukutató mozgalomban is, ám Papp István szerint ez annyira nem befolyásolta, hogy a néprajz tudományos művelése felé mozduljon el. Inkább a radikális társadalomátalakító nézeteit erősítették ezek a tapasztalatok (54.).

Fehér pályafutásának egyik legizgalmasabb részletét a Magyarország német megszállása utáni hónapok jelentették. Fontos és tanulságos, hogy a mitikus „antifasiszta ellenállás” működésének egy részlete meggyőzően tisztázódik az olvasó számára. Ugyanis egy-két röplapszóró akciót leszámítva és a Gömbös-szobor felrobbantásának kivételével a Fehér Lajos által koordinált szabotőr csoportok vajmi kevés eredményt mutathattak fel. Ezt tetézte maga Fehér, aki „úgy vált partizánná, hogy ő maga nem fogott fegyvert a kezébe, nem hajított el egyetlen kézigránátot, sőt az akciókat sem nézte végig, még tisztos távolból sem” (88.). Antifasiszta ellenálló pályafutásának folytatását a Politikai Rendőrségnél 1944 után eltöltött másfél évben követhetjük nyomon. A szerző itt rámutatott arra, hogy Fehér elsősorban adminisztratív ügyekkel, a Politikai Rendészeti Osztály (PRO), majd Fehér távozása előtt pár nappal Államvédelmi Osztállyá (ÁVO) alakult szervezetkiépítésével foglalkozott. Főnökövel, Péter Gáborral jó viszonyt ápolt. Mint elkötelezett kommunista igyekezett az állományt hithű kommunista párttagokkal feltölteni. Pályafutásának ezen korszakát színezi és érdekessé teszi kijárási képessége, mivel a gyanúba keveredett népi írók hozzá fordulhattak ügyük tisztázása érdekében. Így Kodolányi János esetében Fehér akadályozta meg, hogy retorziók érhék az ismert író. A politikai rendőrségen töltött időt mint hithű pártkatona szolgálta végig, ám szíve szerint már ekkor is agárkérdésekkel foglalkozott volna. Életében ez a fordulat 1946 végén állt be. Kisebbség nagyobb megszakításokkal végül haláláig (1981) a mezőgazdaság termelési feltételeit alakíthatta. A szerző megállapítja, hogy korai agrárszemléletét két tényező befolyásolta. Először is a gazdasági problémák megoldását akár még az egyén szabadságának a korlátozásával is elérhetőnek tartotta. Például 80-100 hol-

das nagygazdákat, akik aratógéppel rendelkeztek, internáltatta volna, hogy az aratógépet kisajátíthassa az „alsóbb osztályok” számára. Másrészt a parasztságban nem teljes „reakciós osztályt” látott, hanem differenciáltabb képet alkotott róla, és ezt próbálta a párton belül érvényesíteni. Fehér végül az MKP 1950-es évekbeli agrárprogramja őszinte hívójének bizonyult, ám írásaiban már ekkor megjelentek a hatvanas évek sikeres mezőgazdasági modernizációjával kapcsolatos reformgondolatok. Például már ekkor megfogalmazta a termelészövetkezetek termelési feladatainak olyan körét, amelyben az élelmiszeripar is fontos szerepet játszott. Továbbá rámutatott a növény-nemesítés és az öntözés, valamint a gépesítés szükségességére, illetve az agártudomány eredményei gyakorlati alkalmazásának előnyeire.

Korai mezőgazdasági – ám inkább újságírói, mint szakpolitikai – tevékenysége a szovjet típusú kolhozosítás támogatásában csúcsondott ki. Írásaiban itt olyan csacskaságok is megjelennek, mint a szovjet micsurinizmus és liszenkóizmus támogatása. Elég csak a hírhedt „magyar narancs” vagy a magyarországi gyapot-termesztés irreális ötletére gondolni. Ám Papp István rendkívül pontos abban is, hogy rámutat: Fehér megrögzötten hitt „a természeti táj és a hagyományos termelési kultúra radikális átalakíthatóságában” (127).

Az olvasó egyet kell értsen a szerző azon megállapításával, miszerint Fehér pályafutásának egyik fő töréspontját az a dilemma képezte, hogy a mezőgazdaság fontosságát felismerő és szem előtt tartó Nagy Imre vagy pedig a hatalompolitikus Kádár János mellé álljon. A Nagy Imre nevével jelezhető 1953 és 1955 közötti reformkurzus idején Fehér Nagy elkötelezett támogatója, híve volt. Ezt a viszonyt Nagy fel tudta használni bázisának kiszélesítésére, mivel Fehér jó kapcsolatokkal rendelkezett a volt parasztpártiakkal és kisgazdákkal.

Az államszocialista párt működési mechanizmusainak egyik rendkívül jó példája Fehér 1955-ös bukása. Mint Nagy híve kikerült a döntéshozó testületből, ám a Sztálin halálát követő évek gyakorlatával összhangban büntetőjogi eljárás már nem indult ellene. Félreállítását követően egy vidéki termelészövetkezet igazgatója lett. Itt alkalma adódott arra, hogy gyakorlatban kamatoztassa elgondolásait. Az állami gazdaságban töltött idő emellett azért is hasznosnak bizonyult, mert alulról megismerte egy termelészövetkezet működését, valamint olyan agrárszakemberekkel került kapcsolatba, mint Dimény Imre, Izinger Pál vagy a nádudvari Szabó István, akik a későbbiekben a mezőgazdasági reform elkötelezett híveiként szegődtek mellé. Fehér – habár agrárpolitikai nézetei számos ponton azonosak voltak a Nagy Imréével – végül mégis Kádár Jánost választotta. Papp rendkívül pontosan kimutatja, hogy a Nagytól való eltávolodása nem az 1956-os forradalom októberi napjaiban, hanem jóval korábban, már 1956 nyarán megkezdődött.

A szerző arra is rámutat, hogy az 1956-os októberi napok is hozzájárultak Fehérnek Kádárhoz való közeledéséhez. Fehér – mivel antifasiszta felkelő múlttal rendelkezett – a párt Katonai Bizottságának volt a tagja, és legtöbb megnyilvánulása a forradalom erőszakos felszámolására irányult. Így egyszerű választ kapunk arra a kérdésre, hogy miért Kádár és nem Nagy Imre lett a „felettes énje”. A harmadik utas, népi kommunista gondoltvilággal mindazonáltal korántsem szakított teljesen. Ez leginkább az agrártézisei folytonosságában követhető nyomon. Külön érdekességnek számít Fehér azon javaslata, amelyben felveti, hogy a megszálló szovjet csapatokat váltsák fel lengyel, bolgár és jugoszláv alakulatokkal, valamint Nagy Imre hozzon létre az MSZMP-től különálló új munkás-paraszt pártot. A visszarendeződés és

retorziók következtében azonban egyre kevésbé volt lehetséges Fehér azon törekvése, hogy közvetítő egyén legyen Nagy és Kádár között.

A Kádár melletti kiállás döntő módon járult hozzá ahhoz, hogy 1956 után Fehér felelős pozícióba jutott, és így nagymértékben hozzájárulhatott a magyar mezőgazdaság szovjet blokkon belül egyedülálló fejlődési útjának kikövezéséhez és eredményeinek az eléréséhez. Azonban mint számos reformer életútja és maga a reformfolyamat, Fehér pozíciója és tündöklése sem volt biztos, illetve állandó. Papp István bemutatja, hogy a restaurációs években Fehérnek több esetben is szembe kellett szállnia a sztálinistákkal, akiket a mezőgazdasági szakpolitikában elsősorban Dögei Imre képviselt. Az ötvenes évek végére Fehér körül körvonalazódott az a reformer csoport, amely végül a magyar mezőgazdaságot elsősorban, de tágabban az egész gazdasági szerkezetet reformálni kívánta. Ebben a folyamatban Fehér és Fock Jenő gyümölcsöző kapcsolata, valamint Erdei Ferenc tanácsai és végül a Dimény Imrével kialakult jó együttműködése játszott fontos szerepet.

Az olvasó számára ugyancsak érdekes a kollektivizálásról szóló politikai bizottsági vita az 1950-es évek végén. Itt Papp rámutat arra, hogy nem csupán a résztvevők személyi ellentétei befolyásolták a végeredményt. A szerző szerint tulajdonképpen tágabb értelemben a kommunizmus értelemezései csaptak össze. Mint kimutatja, két tábor körvonalazódott. Egyrészt Kádár és az őt támogatók, akik „számára a szocializmus a forradalom, az eszmei átalakulás, a társadalom átforgalmazásának eszköze volt, egy új minőség létrehozása révén”, és a gazdasági modernizáció ehhez képest másodlagos. A másik csoportot Fehér, a reformerek és technokraták képviselték, akik úgy vélték, hogy „a kollektivizálás s tágabb értelemben véve a szocializmus építése a modernizáció eszköze volt, amelynek persze voltak társadalom-politikai következményei is”

(249.). Fehér végül részt vett a kollektivizálás előkészítésében, és – mint a szerző megállapítja – cselekvésének kereteit meghatározta az, hogy „sosem vonta kétségbe a deklarált gazdaságpolitikai lépések politikai szükségességét, ám a végrehajtást mindig összekapcsolta a termelékenység, az ellátás, tágabb értelemben véve az életszínvonal kérdésével” (260.). Tulajdonképpen a fenti mondat jellemzi a legponosabban Fehér fontosságát Magyarországon 1956 utáni történetében.

Az utókor Fehér egyik fontos érdemének a téveszkek szakosítását tartja. Ahogyan erre a szerző felhívja a figyelmet, ez így is volt, annyi különbséggel, hogy az „ötletgazda” nem Fehér, hanem Erdei Ferenc volt. Továbbá ugyancsak a hatvanas évek első felében sikerült az, hogy „Fehér Lajos és csapata keresztül tudta vinni, hogy túrtból támogatott fogalom legyen a háztáji, amely a következő években a magyar agrármodell fundamentális részévé vált” (289.).

A reformfolyamat megtorpanásával és az 1974-es „baloldali visszarendező” következtében Fehér Lajos bukott politikussá vált. Ezt a szerző külső – szovjet kritikák – és belső tényezőkkal magyarázza. Papp a hangsúlyt inkább a hazai neosztálinista ellenzék jelentkezésére és megerősödésére teszi, valamint arra, hogy Kádár – uralmának fenntartása érdekében – feláldozta a reformfolyamatot és annak képviselőit. A szerző érzékelteti, hogy a döntés Fehér Lajost rendkívüli módon megviselte, és élete végéig neheztelt Kádárra. Ez olyan mértékű volt, hogy – mint Papp kiderítette – Fehér Kádárt a szovjet politika magyarországi helytartójának, sőt mi több a náci kifejezést használva szovjet gauleiternek nevezte. Élete végén a politika világtól távol visszaemlékezései megírásával foglalkozott, 1981-es haláláig.

Papp István műve jelentős hozzájárulás Magyarország 1945 és 1989 közötti történetének realisabb megismeréséhez.

Antal Róbert-István